

„Bennünk élő” szomszédainkról – ismét

Visszatérő vizsgálat eredményei a szomszédos országok kognitív térképeiről

A hazánkkal szomszédos országok kognitív térképeinek tartalmi elemeit vizsgáló felmérés először 2004-ben készült 14–16 éves iskolai tanulók körében, erről az Iskolakultúra 2004. 11 számában számoltunk be. Az ezévi mérés az ország számos pontjára kiterjedt, valamennyi határmenti területre és belső részekre is. Két távoli, más határszélen élő tanulócsoporthoz vizsgálva megállapítható, hogy országképük nagy mértékben azonos elemeket tartalmaz, a saját földrajzi környezetük, saját tapasztalataik eltérése az elemek különböző hangsúlyosságában fejeződik ki.

A kognitív térkép nem a világ fejünkben született fényképe, hanem a térbeli környezet gondolati újratereztése.” (Cséfalvy, 1990) A kognitív térképezés alapvetően modellezés, azaz a modellalkotáshoz szükséges sokféle információ alapján egyfajta sémát alkotunk térbeli környezetünkről. A szükséges információk sokféle forrásból származhatnak: a térbeli világ saját megtapasztalása, iskolai ismeret, tömegkommunikáció nyújtotta információk, más emberek tapasztalatai. A begyűjtött, szelektált információkat a bennünk meglévő tudati tartalmakkal újraszerkesztve, strukturálva egy belső képpé alakítjuk. A modellalkotási folyamat egyes mozzanatai – szimbolizáció, identifikáció – során a környezet személyesebbé válik, jelrendszerét megértjük, a magunk térfelhasználata szempontjából újraépítjük azt, megalkotjuk a saját, mindenki másétól különböző, kognitív vagy mentális térképünket. A kognitív térképezés tehát aktív folyamat, amely a környezettel való közvetlen kölcsönhatást foglal magába. (Dows, 1970; Dows és Stea, 1973, 1977)

A kognitív térképek elemei sokféle forrásból származnak, alapvető lehet közülük az iskolai oktatás. Milyen tartalmi elemeket fejtenek ki a 8–9–10. osztályos tanulók kognitív térképein, mely forrásokra utalnak? – e kérdések megválaszolására irányult az a felmérés, amely 2004 elején készült, összesen 109 tanuló részvételével. (Lakotár, 2004) A három osztályra vonatkozó összesített eredmények alapján szomszédaink közül a legismertebb ország Ausztria – a felmérés Szombathelyen készült –, majd Románia következik. A közelben levő Szlovénia nem jobban ismert, mint a legtávolabbi Ukrajna.

Az Ausztriára vonatkozó megállapítások közül a legtöbben az első helyre a síelést, a hegyekhez kapcsolódó turizmust írták, de mind az öt helyen előfordul ez a válasz. Jelentős Bécs és a vásárlás aránya. A válaszok alapján megállapítható, hogy a tanulók kognitív térképeiket a tapasztalt, megélt események alapján őrzik agyukban. Szlovákia esetében is vezető a „síelés”, a „hegyi turizmus”, a „magyarok” és a „Felvidék” szavak, amelyek elsőként jutnak a tanulók eszébe, amikor az ország nevét hallják. Ukrajnához „Csernobil” és az „atom” kapcsolódik a legtöbb tanulónál, valamint „Kijev”, a „FÁK”, a „szegénység”, „Kárpátalja, az egykori „Szovjetunió”. Románia tartalmi elemei közül kiemelkedik az „Erdély-magyarok” szópáros, megtalálható a „szegénység”, valamint a gazda-

ságot jelölő „ásványgazdagság” és „iparágak” is. Szerbia és Montenegró kognitív térképein a fő elemek a „Vajdaság”, a „háború”, a „szegénység”, a régi „Jugoszlávia”. Horvátország szinte azonos a „tenger”-rel, az „idegenforgalom”-mal, a földrajzi nevek is ezekhez kapcsolódnak. Szlovénia tanulói országképét személyes tapasztalatok vagy tanítási ismeretek alkotják: „idegenforgalom, Ljubljana, kicsi, fejlett, vásárlás, magyarok”. (Lakotár, 2004)

A bemutatott eredmények három évfolyam egy-egy tanulócsoportja kognitív térképeinek tartalmi elemeit tükrözik. A 2003/04-es tanévben 9. évfolyamos tanulók esetében a felmérés megismétlődött a 2004/05-ös tanévben, 10-dikben. A felmérés részben azonos, de alapvetően kibővített, más irányú kérdésekkel is történt. A 2005 tavaszán elvégzett felmérés az ország több pontján, valamennyi szomszédos határ közelében, illetve az ország belsejében készült. A visszatérő mérés fő célja az volt, hogy megvizsgálja, mennyire „időtálló” a kognitív térképek tartalmi elemei, mely információforrások érvényesülnek hosszabb távon, melyek rövid életűek? Az ország különböző pontjaira való kiterjesztés megadja a tartalmi összehasonlítás lehetőségét, válaszhoz segíthet abban a kérdésben, mennyire befolyásolják mentális országképeink tartalmát a saját földrajzi környezetünk jellegzetességei, avagy mennyire „erősek” az iskolai ismeretek.

Állandó országjellemzők – változó arányok

Mindkét évben 50–50 tanuló vett részt a felmérésben, az eredmények az ő munkáikból származnak. A tanulók kaptak egy lapot, amelyen Magyarország kontúrterképe volt elhelyezve úgy, hogy arányosan a szomszéd országok berajzolhatók legyenek. 2004-ben 36,7 százalék helyezte el, nevezte meg hibátlanul az összes országot, 2005-ben 82,6 százalék. A felmérésben résztvevő nyolcosztályos gimnázium diákjai az első vizsgálatkor még nem tanulták a térséget, a második alkalommal már túl voltak azon. Mindkét esetben a déli szomszédok okoztak bizonytalanságot elsősorban, másodsorra Szlovénia már nem került be a hiányzó országok közé. Az országok rajza, mentális térképei jelentős változást mutatnak: eléggé jó kontúrokkal korábban 8,3 százalék, utóbb 42,3 százalék rendelkezett. (1. ábra) A kevésbé sikeres kontúrterképek jellemző típusa a „virágszirom-szerű” jelzővel illelhető. (2. ábra) A jelentős mértékű javulás egyértelműen az iskolai tanuláshoz köthető, a térlátás, a rajzkészségek változása nem valószínűsíthető az eltelt idő rövidsége, az azonos életkori jellemzők miatt.

Változott a tanulók részvételi aktivitása. A rajzolás után azt az öt szót kellett leírni, amelyek az országnév hallatán először jutottak a tanulók eszébe, s a mentális térképet tartalmi elemekkel is bővítik. Az első felmérésnél valamennyi ország esetében az első helyen minden tanuló írt jellemző szót, sőt Ausztriánál mind az öt helyre, Romániánál az első két helyre. 2005-ben csak Ausztria és Románia esetében válaszolt minden tanuló, a második helyen is megtartva ezt az aktivitást, majd folyamatos csökkenést mutat a válaszok aránya. A többi öt országnál már az első jellemző leírásakor is kisebb volt az aktivitás, 84,5–94 százalék közötti. Az ok talán az lehet, hogy több tanulónál az ismétlődő feladat nem aratott tetszést (a felmérést a szerző folytatta le, a reakciókat személyesen tapasztalta). Az ötödik helyen Ausztria messze megelőzi a többi országot (81 százalék), míg Szlovéniáról a válaszadók csupán 23,5 százaléka írt öt jellemzőt.

Az első helyen adott válaszok alapján kirajzolódó országképek is mutatnak változást, bár alapvető jellegüket megtartották. Ausztria a síelés, a hegyek országa, közeli területei a vásárlás, a rövid kirándulások célpontjai. Az iskolai és a családi síelések, túrázások markánsan befolyásolják az országképet. Időtállóan bizonyult a karinthiai kirándulás élménye. A korábbi 32-féle válasz helyett 24-féle szerepel az első helyen, markánsabbá téve a leggyakoribb válaszok szerepét. Szlovénia kognitív térképeinek tartalmi elemei személyes tapasztalatokkal bővültek, feltételezhetően több tanuló nyaralt, kirándult ott, más

úti cél felé átutazott. Az iskolai eredetűnek vélhető Ljubljana aránya is nőtt. Horvátország változatlanul azonos a tengerrel, a nyaralással, a két felmérés között a különbség csupán annyi, hogy az első alkalommal változatosabban fejezték ezt ki a tanulók. A korábban a háborúra vonatkozó kifejezés szerepel ugyan, de csak egy tanulónál az első helyen, a többin gyakrabban fordul elő. A korábbi 16-féle válasz itt 11-re szűkül. Szerbia és Montenegró országképe szinte változatlan, ugyanazokat a kifejezéseket találjuk hasonló arányban, sorrendben. A háborús és a volt Jugoszlávia adják a kognitív térkép karakterét, ezt egészítik ki a magyarokra vonatkozó kifejezések, földrajzi nevek. Románia mentális térképének fő tartalmi vonásai szintén nem változtak, százalékos arányuk is szinte azonos. Erdély, a magyarok 66 százalékkal az első, Trianonnal kiegészülve 63,8 százalékkal a második felméréskor. Jelentős a szegénység megnevezése személyes tapasztalatok s a média nyomán egyaránt. Több tanulónál a saját élményt takarja az erdők, hegyek kifejezés, s a hozzácsatlakozó mesélt történetek a medvékről. A válaszok változatossága kissé bővült, 21 a korábbi 17-hez képest. Ukrajna Csernobil országa, ez a vonása közel kétszeresére erősödött. A maffia is erősen meghatározó eleme az országképnek a szegénység mellett. A tanulók személyes tapasztalattal nem rendelkeznek, az iskolai tananyag összetett országot mutat be, a felméréssel tapasztaltak a tömegkommunikáció vezető szerepére utalnak. Bár a valóság részei a tanulók által leírtak, egyoldalúságuk elgondolkoztató. Személyes tapasztalatok hiányában úgy tűnik, az iskolai ismeretek sokkal gyengébb hatásúak más forrásokénál, amelyek gyakran, rendszeresen adnak információt. Szlovákia estében jelentős változás történt az első helyen: a korábbihoz képest kétszeres jelentőségűvé vált Felvidék, Pozsony aránya nőtt, a magyarok megnevezése szintén jelentős, a térségről tanultaknak és a személyes kapcsolatoknak köszönhetően. A síelés, a hegyek szinte azonos súllyal szerepelnek mindkét kognitív térképen. A válaszok sokfélesége megcsappant, 37-ről 24-re csökkent.

A tanulók szomszédainkról alkotott országképét vizsgálva ismét bebizonyosodott, hogy a fejünkben őrzött kognitív térképek több forrásból táplálkoznak, a földrajzi környezetet egyéni módon értelmezve őrzik. Az ország keleti részén élő tanulók hasonló kognitív térképekkel rendelkeznek, mint a nyugati részen élő társaik. A fő eltérések a saját földrajzi környezet adta eltérésekből származnak, amit a százalékos arányok eltérése mutat meg legjobban.

A szakirodalomból ismert, hogy a kognitív térképek a valósághoz való egyéni viszonyulásunkat tükrözik, az abban való tájékozódást szolgálják. Kognitív térképeink számos egyéni elemet tartalmaznak, s az előzőekben láthatóvá vált, hogy a személyes tapasztalatok elsődleges jelentőségűek. A 2005-ben készült felmérés kérdései között szerepelt a következő is: kontinensünk mely országaiiban jártál már? Csak a szomszédos országokra vonatkozó százalékos adatok a következők: Ausztria 100, Szlovénia 60, Horvátország 67, Szerbia és Montenegró 13, Románia 23, Ukrajna 2, Szlovákia 37,5 százalék.

Országképek közel a keleti határhoz

A szlovák, az ukrán és a román határtól szinte azonos távolságra fekszik Nyíregyháza, így a felmérésben való szereplése szinte törvényszerűen adódott. Egy gimnáziumi 9-dik osztályban töltötték ki a tanulók a kérdőíveket 2005 tavaszán. 32 tanuló vett részt ebben, kérdésenként különböző aktivitással. 19 tanuló jól helyezte el és nevezte meg a térképrajzoláskor a szomszéd országokat, tipikusak a déli szomszédokkal kapcsolatos hibák. Hat tanuló jól rajzolta meg a kontúrokat, négyen egyáltalán nem rajzoltak semmit. A megkérdézettek 9 százaléka (3 fő) nem volt még külföldön, legtöbben (65,5 százalék)

Ausztriában, Bécsben jártak egy osztálykirándulás alkalmából. Szlovákiában 40,5, Romániában 47, Ukrajnában 37,5, Horvátországban 19, Szerbia és Montenegróban, illetve Szlovéniában 3 százalék.

A tanulók aktivitása az egyes országokra vonatkozó öt szó leírásánál változó volt, Ausztriáról, Romániáról, Ukrajnáról, Szlovákiáról és Horvátországról öt tanuló nem írt semmit, Szerbia és Montenegróról 18, Szlovéniáról 20. Valamennyien tanultak már erről a térségről, így ez a jelenség kissé meglepő. Hasonló tartalmú kognitív térképek rajzolódtak ki, mint az ország másik végén élő társaiknál, jelentős különbség, hogy a válaszok sokfélesége itt lényegesen kisebb: 6 (Szlovénia) és 18 (Románia) különböző válasz között ingadozik.

Ausztria a síelést (26 százalék), Bécsset (22 százalék) és a németeket (11 százalék) jelenti a legtöbb tanulónak, valamint a hegyeket és a szép környezetet említi még két-két tanuló; a leírtak személyes tapasztalatot tükröznek. A keleti országrészben élők téli sportterepe döntően Szlovákia, a tanulók 80 százaléka síeléssel, a hegyekkel, a téli hobbikkal azonosítja az országot. Családi kirándulás, néptáncsoporttal fellépés, Pozsony, olcsó áruk szerepelnek még az első hely listáján. Ukrajna kognitív térképének tartalmát a benzin (30 százalék), a szegénység (15 százalék), a vásárlás (18,5 százalék), Csernobil (7 százalék) határozza meg. Egy-egy megállapításként szerepel például a cigaretta, a csempészet, a kosz. Személyes tapasztalatok, a mindennapi események az alkotóelemek, a média szerepe is megfigyelhető (Csernobil). Románia is a megélt élményekből rajzolódik ki: Erdély 22, szegénység 15, vásárlás 15, benzin 7, Gyilkos-tó 7 százalék. Egy-egy válasz a magyarság, a romák, Arad, a hegyek, a medve, a cián, az AIDS – megjelennek az aktualitások, amelyeket a tömegkommunikáció közvetít és tart napirenden. Szerbia és Montenegró országképe eléggé egysíkú, de ez nem meglepő. Kevés a személyes tapasztalat, ritkán hallani, olvasni a háborún és a politikai eseményeken – amelyek ezt a korosztályt még nem kitüntetetten érdekelnek – kívül mást, a felnőtt környezet sem ad új információkat, a tankönyvek is említés szintjén kezelik az országot. A tanulók 28,5 százaléka a háborút, 14 százaléka kereskedelmi útvonalat és újabb 14 százaléka a síelést jelölte az első helyre. A síelés egyetlen tanuló személyes élménye. Horvátországot 27 tanuló jellemezte, 59 százalékuk a tengert, 11 százalékuk az Adriát, 7 százalékuk Zágrábot és másik 7 százalékuk a sok turistát nevezi meg. Megfigyelhető, hogy a tengeri idegenforgalommal azonosul szinte az ország azok számára is, akiknek nincs saját tapasztalatuk – összesen hat tanuló nyaralt déli szomszédunknál. Szlovénia ismeretlen ország, a tankönyvek, a média sem sokat segít a megismerésében. Tíz tanuló válasza alapján Szlovákiához hasonlóan a téli sportok országa, személyes tapasztalat nélkül is. A síelés 41 százalékkal, a hegyek 25 százalékkal részesednek, a fejlettebb, Ljubljana, a kereskedelmi utak és a téli hobbi kifejezések alkotják a teljes listát.

Összegzés

A tanulók szomszédainkról alkotott országképét vizsgálva ismét bebizonyosodott, hogy a fejünkben őrzött kognitív térképek több forrásból táplálkoznak, a földrajzi környezetet egyéni módon értelmezve őrzik. Az ország keleti részén élő tanulók hasonló kognitív térképekkel rendelkeznek, mint a nyugati részen élő társaik. A fő eltérések a saját földrajzi környezet adta eltérésekből származnak, amit a százalékos arányok eltérése mutat meg legjobban. Mindkét helyen alapvetően azonos kifejezéseket használnak, más-más súllyal. Például Ukrajnához Csernobil és a maffia a nyugati részen élőkénél nagyobb súlyú, a keleten élőkénél a benzin, a szegénység, a vásárlás. Románia esetében Erdély, a magyarság a meghatározó az előbbieknél, kisebb arányú az utóbbiaknál, viszont a szegénység, a vásárlás lényegesen jelentősebb. Ha mindkét tanulócsoport közvetlen szomszédjáról írtakat megfigyeljük, látható, hogy azok tükrözik legjobban a személyes tapasztalatokat.

talatokat, az eltérések is elsősorban ebből fakadnak, újra megerősítve a kognitív térképezés lényegét, a „bennünk élő” kognitív térképek funkcióját .

1. táblázat. A kognitív országképek tartalmi elemei %-os megoszlásban két vizsgálat első helyen adott válaszai alapján ugyanazon tanulósoportnál

Ausztria			
2004		2005	
Sí+hegyek	18	Hegyek, Alpok	26,5
EU	12	Sielés	14,0
Bécs	8	Bécs	9,5
Vásárlás	8	Burgenland	5,7
Karinthia	8	Karintia	5,7
egyéb	46	vásárlás	5,7
		egyéb	33,0

Románia			
2004		2004	
Erdély, magyarok	66	Erdély, magyarok	60,0
Szegénység	7	Szegénység	7,6
Kolozsvár	2	Medve	5,7
Drakula gróf	2	Hegyek, erdő	5,7
Medve	2	Trianon	3,8
egyéb	21	egyéb	17,2

Szlovénia			
2004		2005	
Idegenforgalom	17	Ljubljana	16,0
Kicsi	15	Tenger, nyaralás	13,6
Ljubljana	13	Sielés	9,0
Nem ismerem	6	Hegyek	9,0
Ismerősök	4	Átutazás	9,0
egyéb	45	egyéb	43,4

Ukrajna			
2004		2005	
Atom, Csernobil	15	Csernobil	28,0
Kijev	15	Maffia	13,0
Szegénység	11	Szegénység	8,6
Maffia	4	Kijev	6,1
Kárpátalja	4	Kárpátalja, Ungvár	10,8
egyéb	51	egyéb	33,5

Horvátország			
2004		2005	
Tenger, nyaralás	76	Tenger, nyaralás	81,5
Földr. nevek	14	Szigetek	6,0
Zágráb	5	egyéb	12,5
Mediterrán	2		
romok	2		
egyéb	1		

Szlovákia			
2004		2005	
Sí, turizmus	15	Felvidék	20,5
Felvidék	9	Hegyek	14,5
Pozsony	6	Pozsony	10,4
Hegyvidék	4	Magyarok	8,3
Nem szeretnek minket	4	Sielés	8,3
egyéb	62	egyéb	38,0

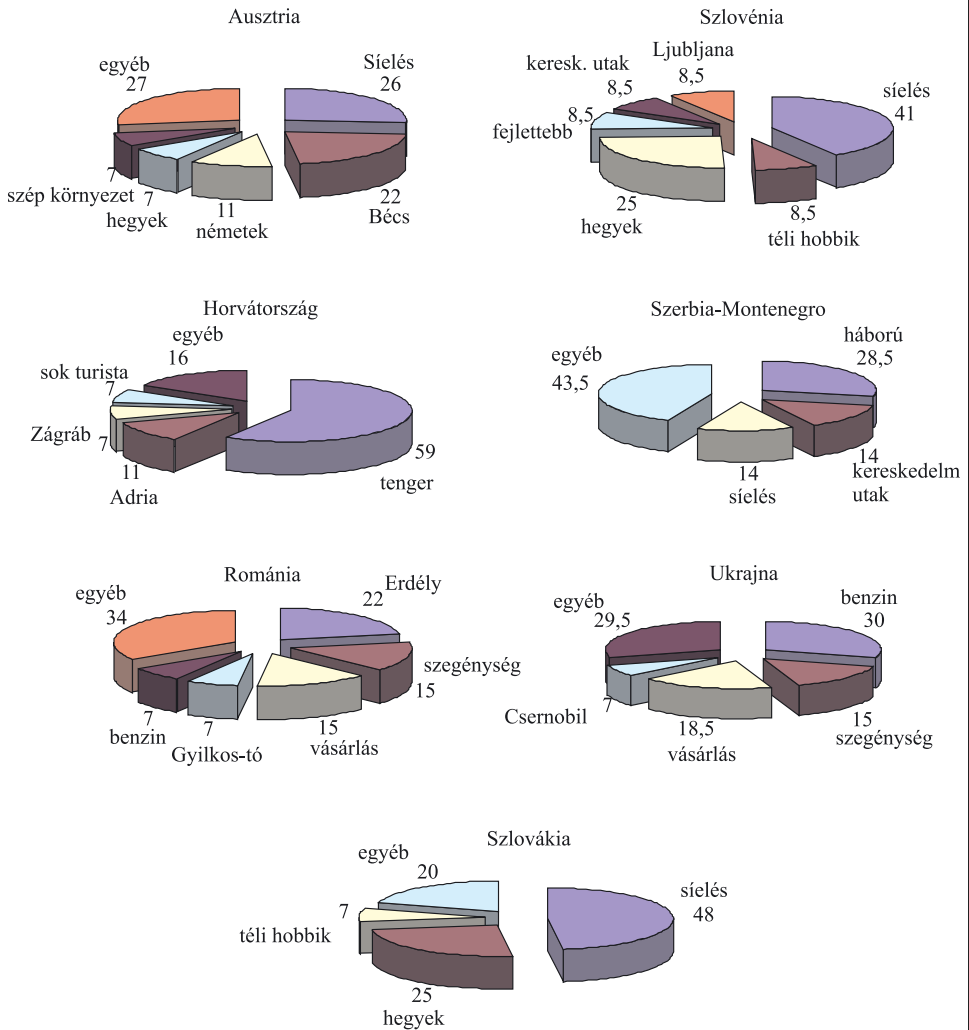
Szerbia-Montenegro			
2004		2005	
Háború	33	Háború	27,0
Régi Jugoszl.	9	Jugoszlávia	11,0
Vajdaság	5	Bácska, Vajdaság, Szabadka	11,0
Szegénység	5	Szegénység	8,8
Vízilabda	5	sport	8,8
egyéb	43	egyéb	33,4

1. ábra. 15 éves tanuló mentális térképe hazánk szomszédairól

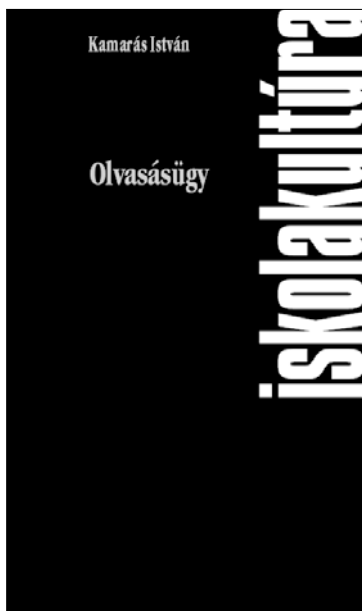
2. ábra. Tipikus „virágsziromszerű” mentális térkép hazánk szomszédairól

3. ábra. A kognitív országképek tartalmi elemei %-os megoszlásban, egy nyíregyházi tanulócsoport első helyen megadott válaszai alapján

Irodalom

- Bbie, Earl (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó.
- Bajmócy Péter – Csikos Csaba (1997): Európai országok népszerűsége egyetemi hallgatók körében. *Iskolakultúra*, 6–7.
- Cséfalvy Zoltán (1990): *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó
- Holahan, Charles J. (1998): A környezet megismerése: környezeti kogníció. In: Düll Andrea – Kovács Zoltán (szerk.): *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*. Kossuth Egyetemi Kiadó, 47–79.
- Cséfalvy Zoltán (1990): *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó.
- Farsang Andrea – Jóri Johanna (1999): *Adatok a 13–16 éves magyar diákok mentális Európa-képéhez*. A földrajz tanítása. Mozaik Oktatási Stúdió. 4, 10–18.
- Kiss János – Bajmócy Péter (1996): *Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról*. Tér és Társadalom, 2–3, 55–68.
- Lakotár Katalin (2004): „Bennünk élő” szomszédaink. *Iskolakultúra*, 11, 109–116.
- Makádi Mariann (2003): *Térképre vitt képzetek*. A földrajz tanítása. Mozaik Kiadó. 4, 3–10.

Az Iskolakultúra könyveiből